

NATIONAAL VERBOND
VAN HET KATHOLIEK
MIDDELBAAR ONDERWIJS

LEERPLAN EN RICHTLIJNEN 1961

AARDRIJKSKUNDE

B
Z-18
(2,61)8

N.V. JOZEF VAN IN & Co • LIER

Nationalverband der katholischen
technischen Mittelschulen.

Lehrplan und Richtlinien.
Erkunde.

Lier: Van In. 1961.

Georg-Eckert-Institut BS78

1 223 207 6

NATIONAAL VERBOND
VAN HET
KATHOLIEK MIDDELBAAR ONDERWIJS

*

LEERPLAN
EN
RICHTLIJNEN

AARDRIJKSKUNDE

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek
32742

TWEEDE DRUK

1961

UITGEVERIJ N. V. JOZEF VAN IN & Co
LIER

INHOUDSOPGAVE

1. Leerplan	
Lagere graad	3
Hogere graad	7
2. Richtlijnen	
Inleiding	13
<i>Algemene richtlijnen</i>	15
<i>Bijzondere richtlijnen</i>	21
Lagere graad	21
Hogere graad	24
3. Leermiddelen	29
4. Bibliografie	30

B

Z-18(2,61)8

LEERPLAN

LAGERE GRAAD

ZESDE

INITIATIEJAAR

I. Algemene begrippen

1. Oriënteren. Uitgaan van de school.
2. De kaart. Plan van de stad waar de school gevestigd is, schaal enz.
3. Plaatsbepaling, op aarde : breedte, lengte, gradennet.
4. Reliëf : a) Reliëftypes ;
b) Voorstelling van het reliëf, hoogtelijnen en kleuren.
5. Soorten gesteenten : structuur van de lagen.
6. Klimaat.

Begrippen over : verwerking, erosie, waterlopen, kustvormen, werking van de wind, stilstaande wateren, spontane vegetatie kunnen zonder bezwaar naar de studie van de verschillende streken worden verplaatst.

Begrippen over de stad en het dorp worden het best gezien ter gelegenheid van de studie van de geografische streek waarin de school zich bevindt.

II. Studie van de geografische streken van België

De aardrijkskundige streken worden beschouwd als een geheel van natuurlijke en menselijke elementen in onderlinge samenwerking.

Men begint met de studie van de eigen streek. Hierbij aansluitend neemt men de eigen stad en men behandelt :

De aardrijkskundige ligging van de stad ;

De stedelijke bevolkingsdichtheid ;

De stadskern, de wijken, de groei ;

De functie van de stad : verbruiksmarkt, verkeersknooppunt, vervoermiddelen, de nijverheid, de openbare diensten, de administratie.

Men neemt ook het best gekende dorp en men bestudeert :
de vorm (verspreiding, concentratie);
de ligging ;
de woningen (bouwstoffen, plan);
de levenswijze (veeteelt, akkerbouw, de veldvormen, open en gesloten akkers).

Geografische streken

1. De Kuststreek : strand, duinen, polders ; met de studie van de werking van de wind en de zee. Plaatselijke kenmerken van het klimaat.
2. Binnen-Vlaanderen, met de studie van de vlaktestromen, bevaarheid en kanalisatie.
3. De Kempen : met de studie van de natuurlijke plantengroei, stilstaande wateren. Plaatselijke kenmerken van het klimaat.
4. De Leemplateaus met hun valleivormen.
5. De grote Assen : Antwerpen-Brussel en Hene-Samber-Maas.
6. De Condroz met Fagne-Famenne en studie van de reliëfvormen in kalksteen en de valleivormen.
7. Het Land van Herve.
8. De Ardennen : valleivormen, stortbeek, V-vormige valleien ; plaatselijke kenmerken van het klimaat ; veen en plantengroei.
9. Belgisch-Lotharingen.

III. Synthèse : Algemene aspecten van België

1. Reliëf, hydrografie.
2. Klimaat.
3. Bevolking en bevolkingsbeweging.
4. Landbouw.
5. Mijnbouw en nijverheid.
6. Verkeerswegen, handel ; België in wereldverband.

VIJFDE

EUROPA

I. Algemene studie van Europa

1. Europa op de wereldkaart : grootte en ligging.
2. Het reliëf : grote reliëfdelen, kusten.
3. Het klimaat en de klimaatgebieden.
4. De waterlopen (in verband met reliëf en klimaat) en de meren.
5. De plantengroei.
6. De bevolking : korte vergelijking met de andere werelddelen, bevolkingsdichtheid, bevolkingsconcentraties, grote steden, vlug overzicht van talen, volkstypen, godsdiensten en staten.
7. Economie : overzicht van landbouw (akkerbouw en veeteelt); mijnbouw, industrie; handel en verkeer met begrip van de havens.

De grote europese gemeenschappen : Benelux, E.G.K.S., Euro-markt, vrije handelszone. (Er een idee van geven.)

II. Studie van de Europese landen

Schema voor ieder land :

1. Situeren van het land in het natuurkundig kader van Europa (ligging, reliëf, klimaat).
2. Bevolking en bevolkingsbeweging.
3. Aardrijkskundige streken, met nadruk op de meest levenskrachtige ervan.
4. Economisch overzicht, met plaats van het land in Europa en in de wereld.

A. DE BUURLANDEN

1. Beneluxpartners : Nederland en Luxemburg.
2. Frankrijk.
3. Groot-Brittannië.
4. Duitsland (West- en Oost-).

B. STUDIE VAN VIER TYPELANDEN

1. Noordelijke landen : Noorwegen of Zweden.
2. Middellandse Zeelanden : Italië of Spanje.
3. Centraal Europa : Tsjecho-slovakije, Hongarije of Zwitserland.
4. Het Europese deel van de Sovjetunie.

VIERDE

DE WERELDDELEN BUITEN EUROPA

Algemeen schema te volgen bij de studie der werelddelen

1. Situatie in de wereld.
2. Het reliëf.
3. Het klimaat en de grote klimaatgebieden.
4. De hydrografie en de vegetatie (in verband met klimaat en reliëf).
5. Bevolking, levenswijzen, godsdiensten, kolonisatie, politieke indeling.
6. Overzicht van de landbouw (akkerbouw en veeteelt).
7. Overzicht van mijnbouw en industrie.

AFRIKA

Bijzondere aandacht voor het klimaat en de vegetatie met de symmetrie ten opzichte van de evenaar. Men besluit de studie van Afrika met een les over Kongo.

AZIE

Bijzondere aandacht voor het moessonklimaat, de bevolking en de godsdiensten.

AUSTRALIE EN GROTE EILANDENGROEP VAN OCEANIE

AMERIKA

Men kan Noord- en Zuid-Amerika tegelijkertijd behandelen, waar het gaat over het reliëf, klimaat en vegetatie; nadruk leggen op de economische ontwikkeling; vergelijking Noord en Zuid.

POOLGEBIEDEN

HOGERE GRAAD

DERDE

KOSMOGRAFIE EN ALGEMENE AARDRIJKSKUNDE (1)

KOSMOGRAFIE

1. De bouw van het heelal :
De hemelsfeer, begrippen, plaatsbepaling (hoofdpunten en lijnen, horizontale en *equatoriale* coördinaten).
Sterrenstelsels en voornaamste sterrenbeelden.
De dagelijkse beweging.
2. Het zonnestelsel :
Samenstelling.
Zon : structuur.
Planeten : bepaling, indeling, beweging, wetten (1^e en 2^e wet van Kepler, wet van Newton).
Kometen, meteoren, vallende sterren : algemene begrippen.
3. De aarde :
Vorm, grootte, afstandsgegevens tot maan en zon.
Aardrijkskundige coördinaten (plaatsbepaling).
Beweging (aswenteling, jaarwenteling om de zon) en voornaamste gevolgen (afwisseling en ongelijkheid van dagen en nachten, uurgordels, afwijking van de wind, jaargetijden).
4. De maan :
Algemene begrippen.
Beweging om de aarde, schijn gestalten.
Verduistering (zons-, maans-).
Getijden.

ALGEMENE AARDRIJKSKUNDE

Inleiding

Voorwerp en onderverdeling van de aardrijkskunde.

Voorstelling van de aarde : wereldbol, kaarten (projectiesystemen, schaal, kaarttypes), blokdiagrammen en reliëfs.

Samenstelling van de aarde en van de aardkorst.

---

(1) De cursief gedrukte stof wordt slechts behandeld, indien twee lessen aardrijkskunde worden gegeven.

I. Fysische aardrijkskunde

A. Reliëf

1. Belangrijkste reliëftypes : vlakke, plateau, heuvel, gebergte, depressie, vallei.
2. Ontstaan van het reliëf.
  - a) Inwendige krachten :
Plooiën, breuken ;
Vulkanisme en aardbevingen.
  - b) Uitwendige krachten :
Mechanische en scheikundige verwerking, bodems ;
Riviererosie : stortbeek, evolutie en types van valleien, erosiecyclus en schiervlakte, verband met aard van gesteente (speciaal kalksteen), verband met de geologische structuur (tafelland, cuesta, *plooiingsreliëf*) ;
Glaciale erosie : eeuwige sneeuw, ontstaan van gletsjers, gletsjerreliëf ;
Kusterosie en kustvormen ;
Winderosie.

B. Hydrografie

1. Oceanen : onderzees reliëf, zoutgehalte, zeestromingen.
2. *Stroomdebiet, stroomregime en typische stroomregimes.*

C. Klimaat

1. Elementen van het klimaat :
Temperatuur : temperatuurgemiddelden, isothermen, invloedsfactoren.
Luchtdruk en windstelsels : zones van hoge en lage luchtdruk (isobarenkaarten, windstelsels).
Neerslag : condensatie, *neerslagvormen*, verdeling van de neerslag (totale neerslag en spreiding over het jaar).
2. *Het weer : anticyclonen, cyclonen en fronten.*
3. De klimaatgebieden met planten- en dierenwereld.

II. Menselijke aardrijkskunde

1. Bevolking : aantal en spreiding, bevolkingsdichtheid, natuurlijke beweging, migratorische stromingen.
2. *Levenswijzen.*
3. *Bewoning : woningtype, landelijke en stedelijke bewoning.*

III. Economische aardrijkskunde

1. Economische basisprincipes.
2. Landbouw : tarwe, rijst, *runderteelt*, wol, katoen, suiker.
3. Industrie :
Steenkool, petroleum, *hydro-elektriciteit* ;
IJzer en staal, koper, aluminium.
4. Vervoer :
Zeevaart : grote zeeroutes en zeehavens ;
Verkeer te land : *binnenscheepvaart*, spoorwegen, autowegen ;
Luchtvaart.

TWEEDE

ECONOMISCHE MOGENDHEDEN EN LANDEN IN ONTWIKKELING

Inleiding : begrip Economische Mogendheid en Land in ontwikkeling.

Algemeen plan van de studie van elk land

Inleiding : vluchtige herinnering aan het fysisch milieu.

1. Bevolking : totale bevolking, spreiding en dichtheid, bevolkings-evolutie.
2. Economie :
  - a) Landbouw :
    - Algemene kenmerken ;
    - Grote landbouwgebieden ;
    - Voornaamste produkten en verhandeling.
  - b) Industrie :
    - Algemene kenmerken ;
    - Grote industriegebieden ;
    - Voornaamste nijverheden en bijkomende handelsverrichtingen.

Voornaamste landen

U.S.A.

U.S.S.R.

China, Japan.

India.

Brazilië.

Kongo.

Groot-Brittannië.

Canada, Zuid-Afrika, Australië (of Indonesië), Argentinië.

EERSTE

BELGIË IN DE EUROPESE GEMEENSCHAP

Inleiding :

Geografische ligging van België en betekenis ervan ;
België en de Europese Economische Organisatie.

I. Het reliëf

1. Bondig overzicht van reliëf en hydrografie van West-Europa.
2. Nadere beschrijving en verklaring van het reliëf en het stroomstelsel van België. (Geologie voor zover nodig om ondergrond en vorming van het reliëf te begrijpen.)

II. Het klimaat

1. Bondig overzicht van de klimaatgebieden van West-Europa.
2. Regionale verschillen van de klimaatelementen in België.
3. Studie van het weer van West-Europa (anticyclonen, cyclonale storingen).
4. Invloed van het klimaat op de hydrografie.

III. De bevolking van België en de Europese gemeenschap

1. Regionale spreiding en dichtheid.
2. Bevolkingsevolutie : geboorten, sterfte, migratie, leeftijdsstructuur.
3. De grote agglomeraties.

IV. De landbouw in België en de Europese gemeenschap

1. Algemene kenmerken.
2. De voornaamste akkerprodukten :
  - a) tarwe, rogge, maïs, suikerbieten, wijnbouw ;
  - b) groenten, fruit.
3. De veeteelt.

V. De industrie in België en de Europese gemeenschap

1. Algemene kenmerken.
2. De energiebronnen : steenkool, hydro-elektriciteit, atoomcentrales.
3. De metaalnijverheid : ijzer en staal, voornaamste non-ferro metalen.
4. De textielnijverheid.
5. De scheikundige nijverheid.

VI. Het verkeer in België en de Europese gemeenschap

1. De voornaamste havens (nadruk op Antwerpen).
2. De waterwegen.
3. *Spoorwegen, autowegen, luchtwegen : algemene kenmerken.*

VII. De buitenlandse handel van België

Met nadruk op de betrekkingen met de Europese Gemeenschap.

VIII. De regionale aardrijkskunde

De grote aardrijkskundige streken met hun voortzetting in de buurlanden (b.v. Ardennen + Eifel, Lotharingen + bekken van Parijs enz.).

1. Kust en Polders.
2. Binnen-Vlaanderen en de Kempen.
3. De lage leemplateaus.
4. De industriële as van de steenkoolbekkens.
5. Het voorgebied van de Ardennen (Condroz, Fagne-Famenne, Land van Herve).
6. De Ardennen.
7. Lotharingen.

RICHTLIJNEN

INLEIDING

EENHEID EN SAMENHANG VAN HET LEERPLAN

In het leerplan aardrijkskunde vormt de aaneenschakeling in de verschillende klassen een eenheid.

In de zesde worden de leerlingen door geleide waarneming en studie van eigen milieu, streek en land in de aardrijkskunde ingeleid.

In de vijfde volgt de studie van Europa. Zo gaan ze over van hun eigen land naar het werelddeel waartoe hun gebied behoort. Het aantal lessen dat voor de aardrijkskunde wordt voorzien laat niet toe alle streken uitvoerig te behandelen. Na een algemeen beeld van Europa te hebben opgeroepen, zowel betreffende het fysisch als het menselijk en economisch aspect, wordt de nadruk gelegd op de buurstaten van België. Daarna volgt de studie van een type-land uit ieder van de grote aardrijkskundige streken van Europa: een Noordelijk land; een land uit Centraal-Europa; een land uit het Middellandse Zeegebied en het Europese deel van de Sovjetunie.

In de vierde wordt de kring nog breder en vat men de studie aan van de andere werelddelen, de Poolstreken en Oceanië inbegrepen. Ook hier komt de algemene studie van ieder werelddeel op het voorplan. Dan volgt weer, indien de tijd het toelaat, de studie van een land of groep landen als type van de grote aardrijkskundige streken van het behandelde werelddeel.

Op deze wijze zal de leerling op het einde van de lagere graad een levendig en geïllustreerd beeld van de wereld hebben gekregen. De studie bleef in hoofdzaak beschrijvend, ze was aangepast aan de leeftijd van de leerling.

In de derde wordt een synthese van de aardrijkskundige kennis uitgewerkt, onder de titel «Algemene Aardrijkskunde». Alvorens de studie aan te vatten van de verschijnselen die zich afspelen op het aardoppervlak, is het nuttig de plaats van de aarde in het heelal na te gaan. Daarom worden vooraf de elementaire begrippen over kosmografie gegeven. Deze moeten een inzicht geven in de bouw van het heelal en de verschillende hemellichamen van ons zonnestelsel belichten, die door de ruimtevaart een zeer actueel belangstellingspunt zijn geworden.

De synthetische studie van het aardoppervlak zelf put uit de regionale aardrijkskunde en steunt er op. Van afzonderlijke, concrete gevallen uitgaande, worden algemene begrippen geformuleerd, algemeen geldende betrekkingen tussen de verschillende elementen aangeduid en evoluties afgeleid. De leerlingen worden ertoe gebracht vergelijkingen te maken, associaties en verbanden te leren zien. Ze komen tot dieper inzicht, ze leren naar het hoe en het waarom van de feiten vragen. Deze synthesesstof is zeer belangrijk en bereidt de leerlingen voor om de leerstof te begrijpen die zij in de loop van de twee volgende studie jaren moeten verwerken.

In de hoogste twee klassen immers moet een dieper inzicht worden verworven van de wereld waarin we leven en werken en van het eigen land.

In de tweede worden de economische mogelijkheden en ontwikkelingslanden behandeld. Bij deze laatste werd Kongo, het voormalig Belgisch overzeese gebied, gevoegd.

Het is een feit dat in de huidige wereld niet meer afzonderlijke landen tegenover elkaar staan, doch grote machtsgroeperingen die, dank zij hun economisch potentieel, hun invloed over de wereld uitstralen. Er wordt een keuze gedaan uit de verschillende mogelijkheden. Deze beperking zal toelaten dat voor ouder en rijper geworden leerlingen dieper kan ingegaan worden op de meest interessante problemen en de economische structuur.

In de eerste komt dan de grondige studie van België, niet als een geïsoleerd land, maar als een integrerend deel van de Europese Gemeenschap in wording. In deze studie wordt, zowel onder fysisch als menselijk en economisch aspect, steeds de meeste aandacht besteed aan België; de studie overschrijdt echter de politieke grenzen van het land en tracht alle gegevens te zien in het kader van West-Europa. Deze werkwijze zal aan de leerlingen, die op het punt staan de humaniora te verlaten, een ruimere denkwijze meegeven en ze tevens meer vertrouwd maken met de reële positie van België, vooral dan op economisch vlak.

ALGEMENE RICHTLIJNEN

1. DOEL EN BELANG

Het onderwijs in de aardrijkskunde heeft een dubbel doel : de aardrijkskundige kennis vermeerderen, hierbij gaat het om het praktische belang, en de ontwikkeling van de geestvermogens, dit is de opvoedende, de vormende waarde van het aardrijkskunde-onderricht.

Het *praktische belang* van de aardrijkskunde is al te duidelijk in een tijd waarin door de verbindingsmogelijkheden geen plaats op aarde verborgen blijft en waarin door de steeds sneller evoluerende techniek de gebeurtenissen van binnen- en buitenland uiterst vlug over de aarde gekend en besproken worden. Het gaat hier niet alleen over de namen van steden, bergen en rivieren, maar ook over de bevolkingsfeiten en economische verschijnselen, die minstens even, zo niet belangrijker zijn, dan voorgenoemde.

Het gaat niet op namenlijsten als geheugenlast in de aardrijkskunde mee te geven. Een minimum van geografische naamkennis blijft echter vereist. Deze moet door de leraar aan de *actualiteit* aangepast worden en vooral blijft het noodzakelijk dat de leerlingen de aangehaalde en te kennen lokaliteiten op een kaart *nauwkeurig* weten te *situieren*. Vandaar dringt het voortdurend oordeelkundige gebruik van atlas en wandkaarten zich op en zal in het aardrijkskunde-onderwijs een deel van de oefeningstijd aan situering, ook met het gebruik van het gradennet, moeten worden besteed.

Dit kunnen situeren volstaat niet. Voor het gesitueerde moet *belangstelling* worden gewekt en het moet ook kunnen worden onthouden. Daarom zal het nodig zijn dat de leraar aan deze plaatsen en feiten enkele essentiële kenmerken als belangstellingspunten verbindt.

Gegevens over de bevolking en economie worden in hoofdzaak bestudeerd aan de hand van *statistisch cijfermateriaal*. Hierbij moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen de cijfers die dienen als intuïtief of illustratief materiaal van de les en de cijfers die moeten worden onthouden. Deze laatste worden oordeelkundig gekozen, ze worden tot een strikt doch afdoend minimum herleid. Het is immers van meer belang de leerlingen met het statistisch materiaal vertrouwd te maken en te leren hoe ze het moeten gebruiken en interpreteren. Zoveel mogelijk zal de leraar de cijfers in dia-

grammen opstellen of laten opstellen, zodoende wordt de onderlinge vergelijking vergemakkelijkt en wordt het aanwerven van nieuwe kennis door middel van het beeldgeheugen in de hand gewerkt.

Naast de noodzakelijke praktische kennis helpt de aardrijkskunde de *geestesvermogens ontwikkelen*. Aan deze opvoedende waarde van de aardrijkskunde moet evenveel aandacht besteed worden als aan het praktische belang ervan, dat daardoor trouwens ten zeerste wordt bevorderd. Niet alle vermogens kunnen op elke leeftijd evenveel worden ontwikkeld. De leraar moet geleidelijk te werk gaan en zich aanpassen aan de capaciteit van zijn leerlingen.

De aardrijkskunde is uiterst geschikt om de *waarnemingszin* van de leerlingen te ontwikkelen en hen voor het leven een concrete waarnemingsmethode mee te geven. De geleide waarneming moet daarom het uitgangspunt zijn van iedere aardrijkskundeles. Voor zover dit mogelijk is geschiedt deze ter plaatse. Diapositieven, films, foto's, tekeningen, reliëfblokken, blokdiagrammen dienen als eerste maar ook onontbeerlijke vervangmiddelen, waar de directe waarneming onmogelijk is. Vanuit deze waarneming moeten de leerlingen ertoe worden gebracht de waargenomen feiten in nauwkeurige vaktermen uit te drukken en preciese aardrijkskundige begrippen te vormen. Kaarten en diagrammen stellen de waargenomen feiten op overzichtelijke wijze voor en helpen deze op vruchtbare wijze onthouden. De waarneming en de beschrijving van concrete typisch aardrijkskundige feiten, de vorming van aardrijkskundige begrippen met reële inhoud (geen woordkennis), is daarom een eerste essentiële opgave van het initiatiejaar in de aardrijkskunde. Pas wanneer de leerlingen in hun eigen milieu, streek en land de feiten kunnen waarnemen en van daaruit met een nauwkeurig vakinstrumentarium van voorstellingen, begrippen, termen en werkmethodes vertrouwd zijn geworden, zullen ze met vrucht in de volgende jaren een systematische studie van Europa en de andere werelddelen kunnen aanvangen.

Naar gelang de leerling zich heeft leren toeleggen op het waarnemen van de aardrijkskundige feiten zal ook zijn *verbeeldings-* en *voorstellingskracht* worden ontwikkeld. De waarde van een juiste verbeeldingskracht, waaruit overdrijving of puur verzinsel worden geweerd, is zeker niet te onderschatten. Meer dan tot nu toe gedacht werd, kunnen de aardrijkskundelessen daarin helpen.

Uit de waarneming en de voorstellingszin wordt ook de aanleg voor verstandelijk overleg bij de leerlingen ontwikkeld. Door het ontleden, vergelijken, ordenen van de verschillende feiten leren de leerlingen *oordelen* en *redeneren*. De leraar verplicht ze tot nadenken, en zo krijgen de leerlingen bij actieve medewerking inzicht in het « typi-

sche » van een aardrijkskundig verschijnsel, constateren en begrijpen ze de onderlinge wisselwerking, het verband tussen de natuurlijke en de menselijke elementen. Het dieper inzicht in de fysische, menselijke en economische aspecten is vooral een opgave voor de hogere graad. Als basis hiervan zal de studie van de algemene aardrijkskunde in de derde dienen; ze wordt bedoeld als een juister begrijpen van de aardrijkskundige vakterminologie.

Ook de *sociale zin* zal door de lessen in de aardrijkskunde worden ontwikkeld. De leerlingen komen door de aardrijkskundelessen in voeling met diverse toestanden, zoals deze zich in de werkelijkheid bij de verschillende volkeren voordoen. De mens moet samen met zijn milieu worden beschouwd, de economische situatie wordt het best begrepen op een achtergrond van reliëf, klimaat, bodemgesteldheid en algemene ligging. Het is b.v. al te beperkend over bevolkingsdichtheid of migratorische stromingen te spreken zonder de aandacht te vestigen op de oorzaken (fysische of menselijke) ervan, alsook op de acute problemen die zich daarbij voor de mens kunnen voordoen. Hier wordt de kiem gelegd voor een beter begrip van een aantal concrete en gevarieerde noden van de mensheid en zal men ten slotte in de hoogste klassen tot een beter inzicht kunnen komen in de aanleiding tot conflicten onder de volkeren en de noodzakelijkheid van solidariteit en onderlinge hulpverlening. De leerlingen zullen de problemen leren zien en moeten over de oplossingen weten na te denken van een christelijk standpunt en zich kunnen bezinnen over de belangrijke sociale taak die op hen rust.

Dat, ten slotte, de aardrijkskunde het *geheugen* stoffeert en bij bewust aanpakken ook vormt, wordt wel door iedereen aanvaard.

2. BASISSCHEMA VAN EEN LES

Voor de opbouw van elke les kan de hierna volgende werkwijze in acht worden genomen. De leraar vermijdt het doceren « ex cathedra ». Hij gebruikt de *actieve methode*, waarbij tijdens de les een nauwe samenwerking ontstaat tussen leraar en leerlingen, alsook tussen de leerlingen onderling. Daartoe gaat de leraar *inductief* te werk. De les vangt aan met de waarneming. Deze wordt door de leerlingen zelf gedaan, hierbij geleid door de concrete en nauwkeurige vraagstelling van de leraar. De waargenomen feiten worden klaar geformuleerd, eventueel schematisch geschetst, geordend en vastgelegd in een eenvoudig bordschema en op wand- en atlaskaarten gesitueerd. De vaktermen die hierbij worden gebruikt, zijn sober en juist; geen termen worden gebruikt, waarvan de leerlingen

de betekenis onvoldoende kennen. Het niet-exact gebruik van termen leidt immers gemakkelijk tot verkeerde begripsvorming. Rekening houdend met de capaciteit en de leeftijd van de leerlingen zal de leraar een *verklaring* van de waargenomen feiten geven, waarbij hij zoveel mogelijk gebruik maakt van vergelijkingen met aan de leerlingen reeds bekende feiten uit eigen milieu, uit de actualiteit of uit reeds bestudeerde gebieden. Door herhaalde vragen in de loop van de les gesteld, wordt controle uitgeoefend of de leerstof begrepen wordt en de laatste minuten van de les wordt deze door oefening vastgezet. De opgave van een korte taak als voorbereiding tot de volgende les kan, zeker in de lagere graad, zeer nuttig zijn. Een paar preciese vragen over de voorgaande les vormen ongetwijfeld een ideale inleiding van elke nieuwe les.

3. WERKMIDDELEN

1. Handboeken

Om de actieve methode met vrucht te kunnen toepassen is het noodzakelijk dat de leerlingen een goed handboek bezitten. Een handboek dient niet om in de klas te worden voorgelezen. De foto's, schetsen, diagramma's, kaartjes die in het boek voorkomen, worden in de les stelselmatig verwerkt; het is van groot nut, soms noodzakelijk, deze te projecteren. Daar de bordtekst een *werkschema* is, moet deze zo worden opgebouwd dat de leerlingen het bij hun studie gemakkelijk kunnen verwerken met behulp van hun boek. Een handboek mist immers zijn doel wanneer het bordschema helemaal afwijkt van de te leren tekst.

Een handboek is dus uiteraard iets anders dan een min of meer geslaagd resumé, dat de zo weinig vruchtbare «vanbuitenleerderij» in de hand werkt. Het is de taak van de leraar, uit een goed gestoffeerd handboek oordeelkundig te kiezen en te verwerken wat als examenstof moet worden gekend. Een uitgebreider tekst moet de leerlingen in de gelegenheid stellen meer over de geziene stof te vinden en hen tot persoonlijke lectuur aanzetten of helpen bij het oplossen van persoonlijke taken.

2. Intuïtieve middelen

a. Uitstappen

Hoe moeilijk het inrichten van klaswandelingen ook moge zijn en hoe oordeelkundig ook de diapositieven in de lessen aangewend worden, toch blijft de meeste reële, beste en vruchtbaarste waar-

neming degene die wordt opgedaan bij een geografische excursie. Daarom moeten zeker in de loop van de humaniora aardrijkskundige uitstappen worden ingericht. Klaswandelingen moeten worden opgevat als werkelijke lessen. Ze vragen ook een zeer zorgvuldige materiële en klassikale voorbereiding vanwege de leraar. Tijdens de wandeling moet er streng worden op gewaakt dat de aandacht van de leerlingen bij het onderwerp blijft. De leraar moet vooraf ter plaatse geweest zijn en een plan opgesteld hebben van de feiten die zullen waargenomen en beschreven worden. Vooral voor de zesde, derde en eerste zijn uitstappen noodzakelijk.

In de zesde worden in hoofdzaak het eigen milieu van de school en de eigen streek het domein van de waarneming. In de derde zijn, buiten veldexcursies (reliëfvormen, erosieverschijnselen, grotten, bewoning...), ook bezoeken aan te raden aan het Planetarium, het Natuurhistorisch Museum, het Weerkundig Instituut. In de eerste komt bij de schooluitstappen de studie van de geografische streken op de voorgrond; niettemin zijn eventuele bezoeken aan een steenkolenmijn, hoogovenbedrijf, verwerkende nijverheid, de haven van Antwerpen, het openluchtmuseum van Bokrijk enz. zeker zeer leerzaam.

Bij deze uitstappen kan een zeer vruchtbare samenwerking tot stand komen tussen de leraren aardrijkskunde, natuurwetenschappen, geschiedenis.

b. Onrechtstreekse waarneming

Voor de streken en landen waar de rechtstreekse waarneming niet mogelijk is, kunnen de leerlingen deze toch verkennen, zien en begrijpen door het gebruik van voorstellingen ervan. De voorstellingsmiddelen zijn: diapositieven, foto's, films, reliëfblokken, tekeningen, wereldbollen, kaarten, gesteentenverzamelingen. Om uit deze rijke mogelijkheden veel nut te halen moet iedere school over een speciale aardrijkskunde-klas beschikken, met verduisteringssysteem en waarin een projectietoestel, een episcoop, een scherm, een wereldbol, wandkaarten, topografische kaarten, toonkastjes en de nodige documentaire verzameling voorhanden zijn.

In de handel bestaan nu reeds zeer interessante reeksen van al deze hulpmiddelen.

Voor het projectietoestel moet steeds ter beschikking staan; het kan bezwaarlijk in de aardrijkskundelessen worden gemist. Het gebruik van diapositieven (de illustratie uit het gebruikte handboek, oordeelkundig aangevuld met andere) heeft de grootste didactische waarde wegens de eenvoudige behandeling en de mogelijkheid tot klassikale concentratie en controle bij de geleide waarneming. De

lichtsterkte van een goed projectieapparaat laat toe een voldoende klasverlichting te behouden, om de bordtekst op te stellen, wand- en atlaskaarten te bestuderen en aantekeningen te maken.

3. Meer uitgebreide aardrijkskundige werken

Een goed leraar aardrijkskunde beperkt zich niet tot de kennis van het handboek. Om de stof te bezitten en deze degelijk te kunnen onderwijzen, aangepast aan het peil van de leerlingen, is het noodzakelijk dat de leraar zichzelf vervolmaakt door het naslaan van meer uitgebreide wetenschappelijke werken en tijdschriften. Bovendien moet hij, meer dan een ander leraar, op de hoogte zijn van het actuele wereldgebeuren, om zijn lessen van verouderde, dus verkeerde, voorstellingen te vrijwaren.

4. COÖRDINATIE

Aan het tijdgebrek, dat zich bij het uitwerken van het leerplan voordoet, kan gedeeltelijk worden verholpen door coördinatie tussen de verschillende vakken. Taalleraren kunnen als leesstukjes ook eens een beschrijving kiezen van volksgebruiken, van een streek, van een belangrijk economische bedrijvigheid uit deze landen die op het leerplan van de klas voorkomen. Waar het lesrooster slechts één wekelijks lesuur aardrijkskunde voorziet, is het hoogst wenselijk dat dit enig lesuur niet wegvalt. De mogelijkheid van geografische excursies moet worden verzekerd door een oordeelkundige schikking van de verschillende vakken waarmee coördinatie kan bestaan.

BIJZONDERE RICHTLIJNEN

LAGERE GRAAD

ZESDE

INITIATIEJAAR

De opdracht voor het initiatiejaar bestaat in het aanleren van concrete en nauwkeurige aardrijkskundige begrippen en een beknopte studie van België. Het aanleren van de begrippen geschiedt op inductieve wijze door waarneming in het aardrijkskundige milieu. Dit initiatiejaar moet dus in de geest anders zijn dan een vereenvoudigde studie van de algemene aardrijkskunde die op het leerplan van de derde voorkomt. Het is van zeer groot belang dat de leerlingen in het initiatiejaar leren hoe de studie van de aardrijkskunde moet worden aangepakt. Ze moeten leren waarnemen, in de natuur en uitgaande van foto's en reliëfblokken. Ze moeten leren met diagrammen en kaarten werken.

Er wordt van de leraar veel initiatief verwacht en oordeelkundige aanpassing van de les aan de mogelijkheden van het plaatselijke milieu. De volgorde van de stof mag dan ook als een aanwijzing worden beschouwd.

- I. Algemene begrippen (8 lessen).
- II. Studie der geografische streken van België (16 lessen).
- III. Synthese : Algemene aspecten van België (6 lessen).

VIJFDE

EUROPA

De methode die in het initiatiejaar werd toegepast, wordt nu verder uitgewerkt. Verschillende aardrijkskundige begrippen die in het initiatiejaar niet werden aangeleerd of slechts vluchtig aange- raakt, komen nu, bij gelegenheid van de landenstudie, ter sprake. Zo zullen de begrippen over debiet en regime bij de studie van de waterlopen worden bijgebracht. Enkele nieuwe kustvormen worden aangeleerd en vergeleken met de reeds gekende. Ook over gletsjer- werking worden aanvullende begrippen gegeven. Bij de opbouw van de lessen worden de leerlingen steeds rechtstreeks betrokken. Het voortdurend gebruik van kaarten, fotomateriaal en diagrammen blijven noodzakelijk en moeten de zelfwerkzaamheid van de leer- lingen stimuleren.

De studie begint met een algemeen overzicht van Europa op fysisch, menselijk en economisch gebied. Bij de studie van de afzon- derlijke landen wordt, na de buurlanden, een keuze gedaan uit de aangeduide typelanden. Bij de studie van de verschillende landen worden de menselijke en de economische aspecten op de voorgrond gebracht wegens hun groot belang in de huidige samenleving.

- I. Algemene studie van Europa (10 lessen).
- II. Studie van de Europese landen.
  - A. De buurlanden (12 lessen).
  - B. Studie van 4 typelanden (8 lessen).

VIERDE

DE WERELDDELEN BUITEN EUROPA

Bij deze lessen wordt dezelfde actieve en inductieve methode gevolgd als in de vorige klassen. Daar de leerstof zeer uitgebreid is, mag men zich beperken tot de algemene studie van de werelddelen.

Indien de beschikbare tijd het toelaat, kan men :

- het algemeen gedeelte uitdiepen met toepassing op de voornaamste landen ;
- een bondig overzicht geven van de belangrijkste landen of landengroepen voor ieder werelddeel.

Algemeen schema te volgen bij de studie van de werelddelen :

1. Situatie in de wereld.
2. Het reliëf.
3. Het klimaat en de grote klimaatgebieden.
4. De hydrografie en de vegetatie (in verband met klimaat en reliëf).
5. Bevolking, levenswijzen, godsdiensten, kolonisatie, politieke indeling.
6. Overzicht van de landbouw (akkerbouw en veeteelt).
7. Overzicht van mijnbouw en industrie.

Afrika (9 lessen).

Azië (8 lessen).

Australië en grote eilandengroep van Oceanië (3 lessen).

Amerika (9 lessen).

Poolgebieden (1 les).

HOGERE GRAAD

DERDE

KOSMOGRAFIE EN ALGEMENE AARDRIJKSKUNDE

Het is noodzakelijk dat in deze moderne tijd voldoende aandacht wordt besteed aan het heelal. De lessen over kosmografie, die het best bij de aanvang van het schooljaar worden gegeven, hebben niet als opgave een reeks berekeningen uit te voeren betreffende afstanden of massa's van de verschillende hemellichamen. De uitstippeling van het leerplan wijst erop dat het hier gaat om inleidende kosmografische begrippen, die de leerlingen moeten in staat stellen om een algemeen beeld op te doen van de bouw van het heelal en de voornaamste hemellichamen.

De Algemene Aardrijkskunde omvat drie delen : de fysische, de menselijke en de economische aardrijkskunde. Het komt er hier op aan de begrippen, die reeds in de vorige klassen werden aangeleerd, stevig vast te zetten en naar de capaciteit van de leerlingen te verklaren. Nieuwe begrippen, te moeilijk voor de lagere klassen, worden ook aangebracht. Het geheel van deze algemene begrippen is een zeer belangrijke en noodzakelijke basis om met vrucht de stof van de hoogste twee klassen te kunnen aanvatten. De leraar zal er dan ook voor zorgen de drie delen oordeelkundig te spatiëren, zodat geen enkel deel wordt verwaarloosd. Meer dan in gelijk welke andere klas is het gebruik van intuïtieve middelen hier geboden, om niet te vervallen in « woordenkramerij » waarvoor men zich in het aardrijkskundeonderwijs steeds moet hoeden.

N. B. De in het leerplan cursief gedrukte stof wordt slechts behandeld, indien twee lesuren aardrijkskunde worden gegeven.

Verdeling van de lessen ; tussen ( ) voor 2 lesuren per week.

Kosmografie :	6 lessen	(8)
Fysische aardrijkskunde :		
Inleiding	2	(4)
Reliëf	6	(12)
Hydrografie	—	(4)
Klimaat	6	(12)
Menselijke aardrijkskunde :	4	(8)
Economische aardrijkskunde :	6	(12)

TWEEDE

ECONOMISCHE MOGENDHEDEN EN LANDE IN ONTWIKKELING

In deze studie worden verschillende mogendheden bestudeerd, die in het actuele wereldgebeuren een belangrijke rol spelen. Het is overduidelijk dat een westelijk en een oostelijk blok van landen scherp tegenover elkaar staan en dat er onder deze machtsblokken landen voorkomen, die nog in volle ontwikkeling zijn en die zowel door de ene als door de andere van de politieke machtsgroeperingen worden beïnvloed. Het is voor de vorming van de leerlingen van groot belang, de toestand betreffende bevolking en economische structuur van deze verschillende mogendheden of landen te leren kennen. Het zal hen vertrouwd maken met de begrippen « grote economische mogendheden » en « landen in ontwikkeling ».

Hoewel de Europese Gemeenschap als een volwaardige partner van de grote economische mogendheden kan worden beschouwd, wordt de studie ervan naar de hoogste klas verschoven; daar wordt een grondige studie van België in de Europese Gemeenschap voorgeschreven.

Statistisch cijfermateriaal en vergelijkende diagrammen, naast oordeelkundig gekozen dia's, vormen voor deze klas de noodzakelijke didactische leermiddelen.

Eén inleidende les : begrip Economische Mogendheid en Ontwikkelingsland.

Algemeen plan van de studie van elk land :

Inleiding : vluchtige herhaling van het fysische milieu.

1. Bevolking : totale bevolking, spreiding en dichtheid, bevolkingsevolutie.
2. Economie :
  - a) Landbouw :
    - Algemene kenmerken ;
    - Grote landbouwgebieden ;
    - Voornaamste produkten en verhandeling.
  - b) Industrie :
    - Algemene kenmerken ;
    - Grote industriegebieden ;
    - Voornaamste nijverheden en bijkomende handelsverrichtingen.

Voornaamste Economische Mogendheden

U.S.A. (5 lessen).

U.S.S.R. (5 lessen).

China, Japan (5 lessen).

India (3 lessen).

Brazilië (3 lessen).

Kongo (4 lessen).

Groot-Brittannië (3 lessen).

Canada, Zuid-Afrika, Australië (of Indonesië), Argentinië.

EERSTE

BELGIË IN DE EUROPESE GEMEENSCHAP

Gelet op de langzame maar zekere groei van een Verenigd Europa en op de levensnoodzakelijkheid voor België deel uit te maken van een grote economische mogendheid, beantwoordt het aan de realiteit België, het eigen land te behandelen in het kader van de Europese Gemeenschap.

De leraar mag zich niet laten afschrikken door het feit dat het hier gaat over een « Europa in wording », waarvan de economische en politieke structuur nog in volle ontwikkeling zijn. In het leerplan blijft de nadruk liggen op de studie van België; het is immers het eigen land, en niemand zal betwijfelen dat de kennis ervan van groot belang is voor de leerlingen, die weldra als volgroeide mensen in dit land hun taak moeten opnemen. Het blijft echter ook waar, dat België zich onmogelijk kan losmaken uit een Europese Gemeenschap. In het leerplan worden aldus het reliëf en het klimaat van West-Europa in hun geheel beschouwd, terwijl het reliëf en het klimaat van België in dit kader uitvoerig worden besproken. Wanneer het gaat over de bevolkingsgeografie, wordt weerom het specifieke van België gezien op de achtergrond van de bevolkingsspreiding, de bevolkingsevolutie en de agglomeratievorming binnen de Europese Gemeenschap. Evenzo vormt de Europese Gemeenschap het kader waarin de agrarische en de industriële ontwikkeling van België wordt belicht en waarbinnen de uitbouw en de aanpassing van de verkeerswegen hun ware betekenis krijgen.

In de regionale aardrijkskunde wordt aandacht besteed aan de voortzetting van de verschillende streken in de buurlanden. Niet elke aardrijkskundige streek moet uitvoerig worden behandeld. Bij voorkeur worden de streken, waarin de school is gevestigd, en de haar omringende streken dieper bestudeerd. Van de overige streken wordt een schets voorzien. Een geografische excursie in de streek, die als type door de leraar werd gekozen, zal de leerlingen met het « eigen en onvervangbaar » karakter van een landschapstudie vertrouwd maken.

Ten minste *één excursie* (studie van een geografische streek).

Inleiding (1 les) : Geografische ligging van België en betekenis ervan. België en de Europese Economische Organisatie.

I. Het reliëf (4 lessen).

- II. Het klimaat (3 lessen).
- III. De bevolking van België en de Europese Gemeenschap (2 lessen).
- IV. De landbouw in België en de Europese Gemeenschap (3 lessen).
- V. De industrie in België en de Europese Gemeenschap (6 lessen).
- VI. Het verkeer in België en de Europese Gemeenschap (2 lessen).
- VII. De buitenlandse handel van België (2 lessen).
- VIII. De regionale aardrijkskunde (7 lessen).

LEERMIDDELEN

De aardrijkskunde-klas

Het aanschouwelijk onderwijs in de aardrijkskunde vereist een aangepast en degelijk uitgerust lokaal; dit is onontbeerlijk in elke school.

Een aardrijkskunde-klas omvat :

1. de mogelijkheid tot verduistering van de klas en verlichting van het bord tijdens de projectie;
2. een projectiescherm, doek of bord *naast* het gewone bord;
3. een episcoop en een diascoop;
4. een reeks wandkaarten, waartoe zeker moeten behoren : de natuurkundige wereldkaart en de fysische kaarten van de werelddelen en de landen die in de loop van de humaniora bestudeerd worden; een kaartdrager;
5. reeksen diakaarten van de verschillende werelddelen;
6. glazen toonkasten voor verzameling van gesteenten, blokdiagrammen enz.;
7. een wereldbol van groot formaat; een blinde wereldbol op een hoge voet zodat de leerlingen errond kunnen staan, is zeer aan te bevelen;
8. een reeks topografische kaarten op schaal 1 : 50.000, vooral deze kaarten die betrekking hebben op de eigen streek;
9. reeksen dia's over België, over de Algemene Aardrijkskunde, de landen en de economie;
10. reeksen platen, die aansluiten bij de geprojecteerde foto's, om na de lessen uit te hangen;
11. een aanplakbord voor actualiteiten, foto's, krantenartikels;
12. een bibliotheek, met referentiewerken en atlassen.

BIBLIOGRAFIE

1. FYSISCHЕ AARDRIJKSKUNDE

- ED. IMHOF, *Terrain et carte*, Zürich, Rentsch, Erlenbach.
M. L. KOBUS, *Kosmografie*, Groningen, Wolters.
M. DERRUAU, *Précis de géomorphologie*, Paris, Masson.
B. G. ESCHER, *Grondslagen der algemene Geologie*, Amsterdam, Wereldbibliotheek.
L. MORET, *Précis de géologie*, Paris, Masson.
VAN DER VLERCK-KEUNEN, *Geheimschrift der Aarde*, Utrecht, De Haan.
ZONNEVELD, *De levende Aarde*, Meppel, Rochofs.
K. LOUIS, *Allgemeine Geomorphologie* (Allgemeine Geographie, I), Berlin, De Gruyter.
FINCH, TREWARTHA, SHEARER, *The Earth and its Resource*, New York, Graw Hill.
R. BOMER, *Welcher Stein ist das?* Stuttgart, Francksche Verlag.
TREWARTHA, *Introduction to Climate*, New York, Graw Hill.
J. W. VISSER, *Behnpte Inleiding tot de Meteorologie, Klimatologie, Oceanografie*, Groningen, Wolters.
BLEEKER, *Leerboek der synoptische Meteorologie*, Zutphen, Thieme.
LOPEZ-CARDOSO, *Weervoorspelling in kort Bestek* (Weten en Kunnen), Antwerpen, Kosmos.

2. MENSELIJKE EN ECONOMISCHE AARDRIJKSKUNDE

- J. BEAUJEU-GARNIER, *Géographie de la population*, Paris, De Médicis.
P. GEORGE, *Questions de géographie de la population*, Paris, Presses Univ.
BIRKET-SMITH, *De Weg der Beschaving*, Amsterdam, van Ditmar.
SAUVY, *Het Bevolkingsvraagstuk* (Aulareeks 41), Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum.
G. SCHWARZ, *Allgemeine Siedlingsgeographie* (Allgemeine Geographie, VI), Berlin, W. De Gruyter.
RENNER-DURAND, *World Economic Geography*, New York, Crowell.
H. H. BOESCH, *Die Wirtschaftslandschaften der Erde*, Zürich, Gutenberg.
J. SEMJONOW, *De Rijkdommen der Aarde*, Antwerpen, Het Kompas.
J. GOTTMANN, *Les marchés des matières premières*, Paris, Colin.

3. NASLAGWERKEN, REEKSEN, LANDEN

- Bilan du Monde*, 2 vol., Tournai, Casterman.
Que sais-je?, Paris, Presses Universitaires de France.
Fischers Lexicon (Natur und Wissen), Verlag H. Desch (4 Astronomie, 13 Völkerkunde, 14 Geographie, 20 Geophysik).
De Wereld waarin we wonen en werken, 5 dln., Zeist, De Haan.
Les cinq parties du Monde, 5 vol., Paris, Hachette.
MONCKHOUSE, *Economy of Western-Europa*, London, Longmans.
Panorama der Wereld, 3 dln., Roermond/Maaseik, Romen en Zonen.

La France, géographie, tourisme, 2 vol., Paris, Larousse.

LOMBARD, *Géologie de la Belgique*, Bruxelles, Les naturalistes Belges.

A. DEVREKER, *Welvaartproblemen in Vlaanderen*, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel.

4. ATLASSEN

Atlas des formes du Relief, Paris, Institut géogr. nat. de France.

Atlas van België, Brussel, Kloosterweg 2.

Atlas van de Nationale Survey, Brussel, Ministerie van Openbare Werken, Stedebouw.

Atlas scolaire Suisse, Lausanne, Payot.

Atlas zur Erdkunde (Lautensach), Heidelberg, Keyserische Verlagsbuchhandlung.

Oxford Economic Atlas of the World, Oxford University Press.

Atlas der gehele Aarde (Bos-Niermeyer), Groningen, Wolters.

Nederlandse Wereldatlas, Amsterdam, De Brug.

Atlas du XXe siècle, Paris, Nathan.

Winkler Prins Atlas met Encyclopedische informatie, Amsterdam/Brussel, Elsevier.

5. TIJDSCHRIFTEN

De Aardrijkskunde - La Géographie, Brussel, Belgische Federatie voor Leraars-Geografen; Bruxelles, Fédération belge des professeurs de géographie.

Geografische Rundschau, Braunschweig, Westermann.

L'Information géographique, Paris, Baillière.

Landendocumentatie, Amsterdam, Koninklijk Instituut voor de Tropen.

6. PLATENDOCUMENTATIE

Documentation photographique, Bruxelles, Documentation française, 116, Aven. Louise.

Vocabulaire géographique, Doc. franç., Bruxelles, 116, Aven. Louise.

Documentation pédagogique, Paris, Rossignol Montmorillon.

De wereld waarin wij leven, Lincoln Barnett; Life uitgave.

7. VREEMDE HANDBOEKEN

Série Perpillou, Paris, Hachette.

Série Ozouf, Paris, Nathan.

Reeks Länder und Völker, Stuttgart, Klet Verlag.

